

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№12

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 2025-yil, dekabr.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixojaga o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Abdulkarimova Dinara Rustamxanovna

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Abdulkarimova Dinara Rustamkhanovna

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

RAQAMLI TRANSFORMATSIYA DAVRIDA TIJORAT BANKLARI LIKVIDLILIK XAVFINI BOSHQARISHI.....	44
Baxromov Nodirjon Muxammadamin o'g'li	
TURIZM XIZMATLAR BOZORI ISTE'MOLCHILARINI SEGMENTLASH USULI ASOSIDA DIVERSIFIKATSIYA KONSEPSIYASINI ISHLAB CHIQISH.....	48
Maxmudova Aziza Pirmamatovna	
"INNOVATSION AGROTEKNOLOGIYALAR VA "YASHIL IQTISODIYOT" TAMOIYILLARI ASOSIDA G'ALLA YETISHTIRISH BARQARORLIGINI BAHOLASH.....	53
Turayeva Gulizahro	
АНАЛИЗ ЦЕНОБРАЗОВАНИЯ НА ЗЕРНОВЫЕ ПРОДУКТЫ ПО ДАННЫМ МАРКЕТИНГОВЫМ ИСЛЕДОВАНИЯМ (НА ПРИМЕРЕ НАМАНГАНСКОЙ ОБЛАСТИ).....	57
Баҳриддинов Жаҳонгирбек Равшанжон ўғли	
KICHIK BIZNES RIVOJINI TA'MINLASHDA BOZOR INFRATUZILMALARINING AHAMIYATI.....	62
G'aniyev Botir Baxtiyorovich, Zakirova Gulnora Mirzaliyevna	
KICHIK SANOAT ZONALARI FAOLIYATINI SAMARALI BOSHQARISH METODOLOGIYASI VA YO'LLARI.....	67
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillaevich	
INNOVATION FAOLIYAT XARAJATLARINING BUXGALTERIYA HISOB VA AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH.....	73
Mustafoev Akbar Mustafo o'g'li	
MAHSULOT DIVERSIFIKATSIYASI VA LOGISTIKA XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA EKSPORT POTENSIALINI OSHIRISH YO'LLARI.....	78
Maxkamov Ibrayim, Jo'raboyeva Shohida Kamoliddin qizi	
REKLAMA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI MARKETING STRATEGIYALARI ROLI.....	83
Abduxalilova Laylo To'xtasinovna, Raxmonqulova Shahrizoda	
SIRKULAR IQTISODIYOTDA YOPIQ SIKL NAZARIYASINING ROLI.....	87
Sodikov Zokir Rustamovich	
YASHIL TEKNOLOGIYALARNI JORIY ETISHDA MOLIVAVIY RAG'BATLAR VA ULARNING NATIJALARI.....	92
Axmadjonova Gulmira Xabibulla qizi	
MAMLAKAT IQTISODIYOTI RIVOJLANISHIDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING ROLI.....	97
G'aniyev Baydulla Toshmurodovich	
АНАЛИЗ ПОДХОДОВ ЦЕНТРАЛЬНЫХ БАНКОВ К РЕГУЛИРОВАНИЮ ИННОВАЦИОННЫХ БАНКОВСКИХ ПРОДУКТОВ: СРАВНЕНИЕ УЗБЕКИСТАНА И МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАКТИКИ.....	101
Даулетиярова Шахло	
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ УЗБЕКИСТАНА.....	109
Кадилова Хадича Тураевна	
XORIY MAMLAKATLARINING IQTISODIYOTNI UGLERODSIZLASHTIRISH STRATEGIYALARI: O'ZBEKISTON UCHUN TAKLIFLAR.....	115
D.X. Pulatov, F.E.Shamsiyev	
O'ZBEKISTONDA ISLOM MOLIVASI: MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI.....	125
Sattorov Ixtiyor Ochilovich, Karimov Shohruh Yo'ldoshali o'g'li	
HISOB SIYOSATI TARKIBIY TUZILISHI MASALALARI.....	133
Botirova Raximaxon Abdujabbarovna	
QURILISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING MOLIVAVIY TAHLILI.....	136
Musayeva Shoirazimovna	

KICHIK SANOAT ZONALARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH.....	144
Axmedov Oybek Turgunpulatovich	
O'ZBEKISTON SUG'URTA BOZORI PORTFELI TAHLILI.....	149
Madraximov Ilxom Kamilovich	
FOYDA SOLIG'INING O'ZIGA XOS MUAMMOLI JIHATLARI.....	154
Zaripov Xusan Baxodirovich	
AGRAR SEKTORNI INNOVATSION MODERNIZATSIYA QILISHDA INVESTITSIYA OQIMLARINI BOSHQARISH MODELLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	159
Xamrayev Quvvat Iskandarovich	
OLIY TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA MARKETING TADQIQODLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	163
Jalilov Jamshid G'anijonovich, Safarov Zavqiddin Zokir o'g'li	
MINTAQA SANOAT TARMOG'I RIVOJLANISHINING IQTISODIY-STATISTIK TAHLILI.....	168
Xayitboev Abror Quvondiqovich	
РОЛЬ СМЕШАННОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ (BLENDED FINANCE) В ПОВЫШЕНИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ КОММУНАЛЬНЫХ УСЛУГ: УРОКИ РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН.....	174
Гулмаматова Дурдона Шерали кизи	
KORXONALARDA STRATEGIK BOSHQARUV.....	180
Musayeva Dilnoza Dilshatovna	
BANK TIZIMIDA MARKETING AHAMIYATI VA BANK MARKETINGI.....	184
Usubjonov Zaxriddin Vasliddin o'g'li	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN XORJIY KREDIT MABLAG'LARINI JALB KILISH HUQUQIY JIHATLARI.....	189
Qulliyev Anvar Zayniddinovich	
TIJORAT BANKLARINI TRANSFORMATSIYALASH SHAROITIDA CHAKANA XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI.....	194
Alimov Umid O'ktambayevich	
MAHSULOTLARNING RAQAMLI PASPORTI TIZIMINI JORIY ETISH OMILLARI VA TO'SIQLARI.....	200
Avloqulova Sadoqat Sobirjon qizi	
KORXONALARDA FOYDA VA ZARARLARNI TAHLIL QILISHDA INNOVATSION METODLAR AHAMIYATI.....	207
Ernazarov Ortiq Eshnazarovich, Farog'at Xo'jabekova	
ВЛИЯНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ БЛАГОСОСТОЯНИЕ, А ТАКЖЕ НОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ.....	212
Останов Эгамберди	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA INNOVASION TEXNOLOGIYALARNI INTEGRATSIYALASH: MOHIYATI VA RIVOJLANISH IMKONIYATLARI.....	218
Xakimova Xulkar Xamidovna	
QORAQALPOG'ISTON VA XORAZM OZIQ-OVQAT SANOATINING IQTISODIY-STATISTIK TAHLILI HAMDA UNI YANADA RIVOJLANTIRISH YO'LLARI.....	224
Tleuov Niyetulla Raxmanovich	
OILAVIY KORXONALARNING IQTISODIY TIZIMDAGI O'RNI.....	230
Shadiyeva Gulnora Mardiyevna, Rustamova Zarina Rustamovna	
SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA O'ZBEKISTON OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA MARKETING FAOLIYATINI MODELLASHTIRISH VA BOSHQARISH MEXANIZMLARI.....	234
Sadikov Shoxrux Shuxratovich	
XIZMAT KO'RSATISH SOHASI KORXONALARINING RAQOBATBARDOSHLIKNI OSHIRISHDA RAQAMLI XIZMATLARNING AHAMIYATI.....	238
Asenbaeva Aydaygul Edenbaevna	
BARQARORLIK VA YASHIL MENEJMENT: ILMIY-NAZARIY YONDASHUVLAR VA AMALIY AHAMIYATI.....	242
Djalilova Dilbar Abdikarim qizi	

HUDUDLARNING IQTISODIY SALOHİYATINI INNAVATSION-INVESTITSION BOSHQARISH STRATEGIYASI VA MEXANIZMI (XORAZM VILOYATI MISOLIDA)	247
Maqsudova Malohatxon Maqsudovna, Yaxshimuratov Maqsadbek Narimon o'g'li	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI DAVLAT BYUDJETINI 2026-YILGI SOLIQ SIYOSATINING TAHLILI VA XALQARO SOLISHTIRMA YONDASHUVI	251
Abdullayev Zafarbek Safibullayevich	
O'ZBEKISTON MINTAQALARIDA AYOLLAR TADBIRKORLIGINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI	256
Mamataliyeva Dilnoza Raxmonovna	
TRANSFORMATSIYALASHUV SHAROITIDA INVESTITSİYALAR SHAKLLANISHI VA ULARNI SAMARALI BOSHQARISH YO'NALISHLARI	259
To'rayev Jasurali To'rayevich	
O'ZBEKISTONDA SAVDO TASHKILOTLARINING FAOLIYATI VA RIVOJLANISH HOLATI	264
B. Sulaymonov	
NAMANGAN VILOYATIDA "YASHIL IQTISODIYOT" MODELIGA O'TISH JARAYONIDA KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING IQTISODIY FAOLLIGI	270
Xonto'rayev Obbosxon Kamolxon o'g'li	
O'ZBEKISTONDA "YASHIL" IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	274
Xoshimov Pazliddin Zuxurovich	
KICHIK BIZNES ORQALI ISH O'RINLARINI YARATISH STRATEGIYALARI: NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA	278
Ergasheva Nigora Abdigapparovna	
MAMLAKATIMIZDA QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'INING IJTIMOIIY-IQTISODIY AHAMIYATI	283
Quryozov Sardorbek Sharifboevich	
РАЗРАБОТКА И ПРИОРИТИЗАЦИЯ КЛЮЧЕВЫХ ИНДИКАТОРОВ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЛЯ ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЙ ПАНЕЛИ МОНИТОРИНГА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БОЛЬНИЦ: ЭКСПЕРТНАЯ ОЦЕНКА СО СТОРОНЫ РУКОВОДИТЕЛЕЙ МЕДУЧРЕЖДЕНИЙ	290
Шухратов Мамуржон Шухрат угли	
MAHALLIY DAVLAT HOKIMIYAT ORGANLARINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BOSHQARISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR	297
Nurmurodov Zafarjon Nurmurod o'g'li	
BANK TIZIMINING BARQAROR MOLIIYAVIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASH VOSITALARI	303
Sadikov Iskandar Gayratovich	
ЗЕЛЕНОЕ ФИНАНСИРОВАНИЕ В ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА	308
Халиков С. Х.	
HUDUDIIY IQTISODIY RIVOJLANISHDA KICHIK BIZNESNI ROLI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH CHORALARI	313
Ergashev Jamshid Jamoliddinovich	
ИСТОРИЧЕСКИЙ ПРОЦЕСС СТАНОВЛЕНИЯ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ	317
Мажидова Фарангиз Фуркатзода	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDAGI TADBIRKORLIK SUBYEKTLARIDA ISHLAB CHIQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH	321
Isakov Oybek Jamoliddinovich	
NORASMIY KOOPERATSIYA MUNOSABATLARINING FERMER XO'JALIKLARI YETISHTIRGAN MAHSULOT MIQDORIGA TA'SIRINI BAHOLASH	325
Ismoilov Azamat	
O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA FOIZ RISKINI BOSHQARISH AMALIYOTI	332
Seitnazarov Daniyar Baxadirovich	
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA SUT VA SUT MAHSULOTLARINI QAYTA ISHLOVCHI KORXONALAR FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH	341
Normuradov Nurbek Sunatilloevich	
"AYOL RAHBARLAR: RAHBARLIK SALOHİYATI VA ISH JOYIDA TENGLIK" FRANSIYA DAVLATI TAJRIBASI ASOSIDA	346
Abduraxmonova Feruzabonu	

QISHLOQ XO'JALIGIDAGI KLASSTERLARNING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH.....	352
Dildora Yuldasheva	
TIJORAT BANKLARINING DEPOZIT BAZASINING YETARLILIGINI TA'MINLASH YO'LLARI	359
I.J. Isakov	
OLIY TA'LIM SIFATINI OSHIRISH VA IQTISODIY DIAGNOSTIKA O'TKAZISHNING XORIJ TAJRIBASI	363
Xo'jaxonov Ma'rufxon Xamidxonovich, Axmedov Oybek Turg'unpulatovich	
INKLYUZIV TA'LIMNI MOLIYAVIY QO'LLAB-QUVVATLASHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI YECHISH YO'LLARI.....	369
Egamberdiyeva Dilorom Botir qizi, Pulatova Moxira Baxtiyorovna	
"KREATIV IQTISODIYOT" HAMDA "TURIZM" TUSHUNCHALARINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI	374
Abdurasulov Shovqiddin Erkin o'g'li	
THE STRATEGIC ROLE OF THE INDUSTRIAL SECTOR IN THE NATIONAL ECONOMY AND DEVELOPMENT FACTORS.....	380
Rakhimov Bakhromjon Ibroximovich	
INVESTITSIYALARNI MOLIYALASHTIRISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI.....	386
Ismailov Dilshod Anvarjonovich	
GLOBAL INCOME INEQUALITY IN 2024: CAUSES, PATTERNS, AND CONSEQUENCES.....	393
Ilhomjonov Jaxongir Alisher o'g'li	
ТОРГОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ В СВОБОДНО ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОНАХ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ	401
Шарифходжаев Шавкат Окилович, Ачилова Ширин Шавкат кизи	
O'ZBEKISTON KON-METALLURGIYA SANOATI: RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA HOZIRGI HOLATI	407
Ergashov Botirjon Ergashovich	
PENSIYA JAMG'ARMASIDA DAVLAT BUDJETI TRANSFERTLARI ULUSHI HAMDA UNING XORIJ TAJRIBASI	415
Sherjonov Doniyor Saparbayevich	
O'ZBEKISTON SANOAT KORXONALARINI QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORIDAN FOYDALANIB MOLIYALASHTIRISHNING HOZIRGI HOLATI VA MUAMMOLARI.....	419
Igitov Jurabek Kuzibekovich	
QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'I BO'YICHA FIRIBGARLIKLAR: MEXANIZMLARI, SABABLARI VA ULARNI OLDINI OLISH YO'LLARI.....	425
Eshkarayev Bobir Chariyevich	
TOG' VA TOG'OLDI HUDUDLARIDA QISHLOQ XO'JALIGINI DIVERSIFIKATSIYA QILISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI VA IQTISODIY SAMARADORLIGI.....	431
Abdulxayeva Gulshan Maxmudovna	
TURIZM SOHASINING IJTIMOIIY-IQTISODIY MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI (SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA).....	435
Xalimov Shaxboz Xalimovich	
SANOATDA IQTISODIY MOLIYAVIY HISSOBOTLAR XALQARO STANDARTLARINI RAQOBATBARDOSH KORPORATIV STRATEGIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA QO'LLASH.....	442
Turaboev Ibroxim Ismoil o'g'li	
ФОНДИРОВАНИЕ И СТРАХОВАНИЕ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РИСКАМИ АПК: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ	447
Дурманов Акмал Шаймарданович	
PAHTA-TO'QIMACHILIK KLASSTERLARI RIVOJLANISHINING STATISTIK KO'RSATKICHLARI TAHLILI	456
Atajanova Guli Maxsudbekovna	
JAHON MOLIYAVIY BOZORLARI BARQARORLIGIGA GLOBAL IQTISODIY INQIROZLAR VA GEOSIYOSIY OMILLARNING TA'SIRI HAMDA ULARNI BOSHQARISH STRATEGIYALARI	462
Abdurazakova Nargiza Rixsibayevna	

QISHLOQ XO'JALIGIDA RESURLARDAN SAMARALI FOYDALANISH VA OZIQ-OVQAT MAHSULOTLARINI ISHLAB CHIQARISHDA BOSHQARUV QARORLARINING IQTISODIY TAHLILI.....	467
Mamadiyarov Dilshad Uralovich	
PAXTA TOZALASH KORXONALARINING TARKIBIY BO'LINMALARIDA MOLIVAVIY BOSHQARUV TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	474
Murodov Orif Jumayevich, G'ulomov Xaydarbek Ilyos o'g'li	
BARQAROR KELAJAK SARI: MAMLAKATDA EKOLOGIK XAVFSIZLIKNI MUSTAHKAMLASH	482
Abdullaev Shavkatjon Maxmudillaevich	
ZAMONAVIY IQTISODIY SHAROITLARDI KORXONALARNING MOLIVAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASH	487
Abdulakimova Moxina Farxod qizi	
UMUMIY OVQATLANISH SHAHOBCHALARINING FAOLIYATI SAMARADORLIGINI TAHLIL QILISH.....	493
Amiriddinova Muslima Zayniddin qizi	
XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA MIJOZLAR EHTIYOJINI O'RGANISH VA XIZMAT SIFATINI OSHIRISHNING INNOVATSION YONDASHUHLARI	498
Babayeva Lola Ibragimovna	
MINTAQADA TARIXIY VA MADANIY TURIZMNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISHDA DAVLAT HAMDA XUSUSIY SHERIKCHILIK TIZIMIDAN FOYDALANISH	504
Xusanov Chari Kadirovich	
PROSPECTS FOR IMPROVING INFRASTRUCTURE FOR SMALL BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN.....	509
Botirova Xulkar Olimjonovna	
THE IMPACT OF AGRICULTURAL CLUSTERS ON FOOD SECURITY AND MACROECONOMIC STABILITY	514
Sherkulov Shohruh Erkin ugli	
OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA ISSIQXONA IQTISODIYOTINI O'RNI VA NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLAR	520
Otavullaev Sukhrob Sa'dullo o'g'li	
IJTIMOY AHAMIYATI YUQORI LOYIHALARNI DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIGI ASOSIDA BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH	524
Taspanova Ayzada Kenjebayevna	
KICHIK BIZNES SUBYEKTLARIDA RAQOBAT STRATEGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH	529
Sharopova Nafosat Radjabovna, Jamolova Aziza	
TIKUV-TRIKOTAJ KORXONALARIDA ISTE'MOLCHILARNING XULQ-ATVORINI O'RGANISHNI TAKOMILLASHTIRISH.....	537
Sultonova Zulxumor, Bobojonov Baxrombek Ro'zimovich	
INTERNATIONAL TRADE BETWEEN INTEGRATION AND ISOLATION: INNOVATION AND UNCERTAINTY IN A FRAGMENTING GLOBAL ECONOMY.....	542
Zakhidov Azizbek Rustamovich	
QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI QO'NG'IROT TUMANIDA SIGIRLAR BOSH SONINING PROGNOZ KO'RSATKICHLARI	548
Sabit Gabbarov	
TO'QIMACHILIK MAHSULOTLARI EKSPORTINI OSHIRISHDA YASHIL MARKETING STRATEGIYALARIDAN FOYDALANISH	552
Ergashxodjayeva Shaxnoza Djasurovna, Xo'janova Husnora	
O'ZBEKISTONDA IQTISODIY O'SISH SIFAT OMILLARINING TA'SIRINI BAHOLASH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH.....	558
Bustonov Mansurjon Mardonakulovich	

O'ZBEKISTONDA IQTISODIY O'SISH SIFAT OMILLARINING TA'SIRINI BAHOLASH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Bustonov Mansurjon Mardonakulovich

Namangan davlat texnika universiteti

"Buxgalteriya hisobi" kafedrası i.f.d.(DSq), professor

Email: bustonov1975@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada oliy ta'lim bitiruvchilarining mahsuldorligi va kapitaldan foydalanish samaradorligini tahlil qilish orqali intensiv iqtisodiy o'sish dinamikasi o'rganiladi. Iqtisodiy o'sish sifatini baholash hamda uning turli ssenariylarga asoslangan prognozlash modellari ostida o'zgarishiga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqot inson kapitalining shakllanishi va kapital unumdorligi uzoq muddatli iqtisodiy ko'rsatkichlarga qanday ta'sir qilishini asoslaydi hamda o'rta va uzoq muddatli istiqbolida o'sish sifatini yaxshilash uchun ssenariy traektoriyalarini aniqlaydi.

Kalit so'zlar: kapital, unumdorlik, samaradorlik, inson kapitali, ssenariy, prognoz, iqtisodiy o'sish sifati.

Abstract. The article examines the dynamics of intensive economic growth by analyzing the productivity of higher education graduates and the efficiency of capital utilization. Special attention is given to assessing the quality of economic growth and its variation under forecasting models based on different scenarios. The study substantiates how the formation of human capital and capital productivity influence long-term economic indicators and identifies scenario trajectories for improving growth quality in the medium and long term.

Key words: capital, productivity, efficiency, human capital, scenario, forecast, quality of economic growth.

Аннотация. В статье изучается динамика интенсивного экономического роста на основе анализа продуктивности выпускников высших учебных заведений и эффективности использования капитала. Особое внимание уделяется оценке качества экономического роста и его изменению в условиях прогнозных моделей, основанных на различных сценариях. В исследовании обосновывается, каким образом формирование человеческого капитала и производительность капитала воздействуют на долгосрочные экономические показатели, а также определяются сценарные траектории улучшения качества роста в средне- и долгосрочной перспективе.

Ключевые слова: капитал, производительность, эффективность, человеческий капитал, сценарий, прогноз, качество экономического роста.

KIRISH

Iqtisodiy o'sishning sifati deganda iqtisodiy rivojlanish jarayonining barqaror va teng imkoniyatlarga asoslangan holda amalga oshishi, shuningdek, o'sishning asosiy tarkibiy omillari — jismoniy kapital, inson kapitali va tabiiy kapitalga qaratilgan investitsiyalar muvozanatining ta'minlanishi tushuniladi. Boshqacha aytganda, o'sish sifati iqtisodiy dinamikaning faqat miqdoriy emas, balki mazmunan rivojlanish xususiyatiga ega bo'lgan modelni ifodalaydi. Adabiyotlarda ta'kidlanganidek [1], rivojlanish sifatining oshishi odatda iqtisodiy o'sish omillaridan foydalanish samaradorligining yaxshilanishi bilan birga kechadi.

Iqtisodiy o'sish sifati tushunchasi qanday aniq mazmunga ega bo'lsa, tovar va xizmatlar sifati kategoriyasining mazmuni ham ravshan: har ikkisi ham miqdoriy ko'rsatkichdan ko'ra foydalanuvchi uchun yaratiladigan real qiymat ustuvor ahamiyatga ega. Iqtisodiy o'sish sur'atlari yuksak bo'lishi mumkin, ammo bu o'sish aholining moddiy va ma'naviy farovonligiga to'g'ridan to'g'ri ta'sir etmasa, uning sifat jihatidan ahamiyati pasayadi. Ba'zi hollarda juda tez, nazoratsiz va muvozanatsiz o'sish aholi daromadlari, ijtimoiy barqarorlik va turmush standartining pasayishiga olib kelishi mumkin. Bu holat kelajakda iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni izdan chiqarib, turg'unlik xavfini kuchaytiradi.

Shu nuqtayi nazardan, iqtisodiy o'sishning sifati uning miqdoriy parametrlariga bevosita bog'liq emas. Aksincha, ayrim hollarda iqtisodiy o'sishning miqdori va sifati o'rtasida salbiy bog'liqlik kuzatilishi mumkin. Masalan, yalpi ishlab chiqarish hajmining jadal o'sishi energiya iste'moli, tabiiy resurslar tanqisligi, ekologiyaning

yomonlashuvi yoki ijtimoiy tengsizlikning kuchayishi hisobiga yuz bersa, bunday o'sish yuqori samarali deb baholanmaydi. Demak, iqtisodiy o'sishni sifat jihatdan baholashda ijtimoiy adolat, resurs tejamkorligi, inson kapitalining rivoji, innovatsiya faolligi va iqtisodiy barqarorlik kabi omillar ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Albatta, iqtisodiy o'sish sifati konsepsiyasini aniq va qat'iy tarzda belgilash uchun uni baholashga xizmat qiladigan mezonlar ishlab chiqilishi zarur. Shu ma'noda, O'zbekiston sharoitida iqtisodiy o'sish sifatiga eng ta'sirchan omillarni "iqtisodiy o'sishning foydali ta'siri" sifatida belgilovchi mezon asosida baholash maqsadga muvofiqdir. Bunday foydali ta'sirni belgilaydigan omillar qatoriga inson kapitaliga ta'sir, aholi farovonligi, resurslardan samarali foydalanish, texnologik yangilanish, tarmoqlar tuzilmasining diversifikatsiyasi va ijtimoiy barqarorlik kiritilishi mumkin. Shu bilan birga, hisob-kitoblarni amalga oshirishda aholining hozirgi kunda iste'mol qilayotgan va kelajakka qoldirilmaydigan daromadlarining o'sishini bevosita hisobga olish ahamiyatli hisoblanadi. Bu yondashuv iqtisodiy o'sishning aholi turmush sifatiga ta'sirini aniqroq namoyon qiladi va rivojlanishning mazmun jihatdan to'laqonli bahosini berishga imkon yaratadi.

Ta'kidlash joizki, avvalgi yillarda ayrim rasmiy va norasmiy manbalarda iqtisodiy o'sishning sifati bilvosita ravishda, iqtisodiy o'sishning muayyan tarkibiy xususiyatlari sifatida talqin qilinib kelingan. Masalan, iqtisodiy o'sish sifati tarmoqlar kesimidagi dinamikaga bog'langan holda, neft-gaz sohasidagi o'sish sur'atlarini pasaytirmasdan, boshqa tarmoqlarda o'sishni ta'minlash yoki sanoat tarmoqlari ulushini oshirish kabi yondashuvlar taklif qilingan. Biroq bunday qarashlar iqtisodiy o'sishning mazmuniy mohiyatini to'liq aks ettirmaydi, chunki bunda sifatli o'sishning asosiy maqsadlari — aholi farovonligi, ijtimoiy adolat, resurs tejamkorligi, ekologik barqarorlik va inklyuziv o'sish — e'tibordan chetda qolgan.

Shuning uchun iqtisodiy o'sish sifatiga berilgan bunday tarkibiy ta'riflar ko'p hollarda tavsifologik xarakterga ega bo'lib, o'z-o'zini takrorlaydi, ammo sifatli o'sishning ijtimoiy-iqtisodiy mazmunini aniq namoyon etmaydi. Ijtimoiy rivojlanish talablariga mos keluvchi rivojlanish modeli aholining real daromadlari, ta'lim va sog'liqni saqlashning sifat darajasi, innovatsion potentsialning o'sishi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va iqtisodiy barqarorlik kabi ko'rsatkichlar bilan chambarchas bog'liq bo'lishi kerak.

Iqtisodiy o'sish sifati — bu iqtisodiy o'sishning faqat miqdoriy ko'rsatkichlari emas, balki aholi farovonligi, iste'mol darajasi, ijtimoiy kapital, inson kapitali va hayot sifati bilan chambarchas bog'liq bo'lgan sifat jihatlarini tavsiflaydigan kategoriyadir. Shuning uchun iqtisodiy o'sish sifatiga baho berishda an'anaviy o'sish sur'atlariga qo'shimcha ravishda, aholining turmush darajasi va inson kapitalining rivojlanishini aks ettiruvchi sodda, ravshan va aniq indikatorlar tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Bunday indikatorlar qatoriga real daromadlar o'sishi, iste'mol xarajatlarining o'sish sur'ati, inson kapitali indeksi, ijtimoiy infratuzilma sifatining yaxshilanishi, kutilgan umr davomiyligi, salomatlik va ta'lim ko'rsatkichlari, ijtimoiy barqarorlik indeksi kabi ko'rsatkichlar kiritilishi mumkin. Mazkur indikatorlarni dinamikada kuzatish iqtisodiy o'sishning qay darajada aholining real hayot sifatiga ta'sir ko'rsatayotganini aniq aks ettiradi va iqtisodiy rivojlanishning sifat bo'yicha traektoriyasini baholash imkonini beradi.

Shu tarzda ishlab chiqilgan ko'rsatkichlar tizimi muayyan vaqt davomida iqtisodiy o'sishning qanday sifat bilan kechayotgani, qaysi tarmoqlar aholining farovonligiga ko'proq hissa qo'shayotgani va iqtisodiy siyosatning qaysi yo'nalishlari samarali natija berayotgani haqida kompleks tasavvur yaratadi. Bunday yondashuv nafaqat rivojlanish dinamikasini real baholashga, balki iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlarini belgilashda ham muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodiy o'sish va iqtisodiy rivojlanish yo'nalishlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik masalasi turli davrlardagi iqtisodiy maktablar va yirik tadqiqotchilarning asosiy ilmiy qiziqish obyektlaridan biri bo'lib kelgan. Jahon iqtisodiy tafakkurida bu masalaga nazariy asos solgan olimlar qatorida J. Shumpeter alohida o'rin tutadi. Uning tadqiqotlari iqtisodiy dinamika, innovatsiya, tadbirkorlik faoliyati va texnologik yangilanishning iqtisodiy o'sish sur'atlariga ta'sirini ilk bor ilmiy asosda yoritib bergan. J. Shumpeter [2] iqtisodiy o'sishni «innovatsion o'zgarishlar to'liqligi» sifatida talqin qilib, o'sishning mazmuni faqat miqdoriy ko'rsatkichlar emas, balki iqtisodiy tizimning sifat jihatdan yangilanishiga bog'liq ekanini ta'kidlagan.

Institutsional yo'nalish va uning asoschilaridan biri T. Veblen [3] iqtisodiy taraqqiyotning texnik va ijtimoiy jihatlarini chuqur tahlil qilib, texnologiyalar rivoji jamiyatning iqtisodiy o'zgarishlarini belgilashini ilmiy asosladi. Uning «Bo'sh vaqtlar sinfi nazariyasi» (1899), «Tadbirkorlik nazariyasi» (1904), «Mahorat instinkti» (1914) va «Yirik tadbirkorlar va oddiy odam» (1919) kabi asarlari iqtisodiyotda institutlar, urf-odatlar va texnologiyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganishda ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Veblennning texnologiya rivojining iqtisodiy o'sish xarakteriga ta'siri haqidagi qarashlari keyingi avlod institutsional iqtisodchilari tomonidan rivojlantirilgan.

Iqtisodiy o'sish nazariyasining zamonaviy asoslarini yaratgan olimlardan biri J. M. Keynes bo'lib, uning makroiqtisodiy modellari — ayniqsa "daromad-xarajat" modeli va "Keyns-xochi" [4] — iqtisodiyotda talabning

hukmron rolini ilmiy asosladi. Keynes nazariyasi iqtisodiy o'sishning barqarorligi yalpi talabni tartibga solish orqali ta'minlanishi mumkinligini ko'rsatib, iqtisodiy faollikning siklik tabiatini yumshatishga qaratilgan amaliy mexanizmlarni taklif qildi.

Keynschilik maktabi asosida Ye. Domarning izlanishlari [5] iqtisodiy o'sish dinamikasida investitsiyaning ikkilamchi tabiatini — ya'ni investitsiya ham daromad manbai, ham ishlab chiqarish quvvatlarini shakllantiruvchi omil sifatida harakat qilishini — ta'kidladi. Domar o'z modelida investitsiyalarning multiplikativ ta'siri va kapital quvvatlarini kengaytirishdagi rolini hisobga olgan holda Keynes nazariyasini to'ldirdi. Bu yondashuv keyinchalik Xarrod–Domar modelining shakllanishiga asos bo'ldi.

Iqtisodiy o'sishning ilmiy-nazariy rivojida R. Solouning kapitaloemlik va texnologik progressga asoslangan neoklassik o'sish modeli alohida ahamiyat kasb etadi. Solou [6] Xarrod–Domar modelining beqarorligi ishlab chiqarish omillari — kapital va mehnat — o'rtasidagi nisbatning (K/L) qat'iy bo'lib qolishi bilan bog'liqligi haqidagi muhim xulosani ilgari surdi. U ishlab chiqarish funksiyasining moslashuvchanligi hamda texnologik progressning tashqi omil sifatida iqtisodiy o'sishga ta'siri orqali iqtisodiy barqarorlikka erishish modelini taklif qildi. Solou nazariyasi keyinchalik endogen o'sish nazariyalari (Romer, Lukas, Barro) rivojiga zamin yaratdi.

Shu tariqa, J. Shumpeter, T. Veblen, J. M. Keynes, Ye. Domar va R. Solou kabi tadqiqotchilarning ilmiy ishlari iqtisodiy o'sishning nazariy asoslari, texnologik innovatsiyaning roli, talabning ta'siri va investitsiya–quvvat muvozanati kabi masalalarni chuqur yoritib berib, iqtisodiy o'sish sifatini o'rganishda mustahkam metodologik baza yaratadi.

O'zbekistonda iqtisodiy o'sish sifati va raqamli iqtisodiyotning tarkibiy ta'sirini o'rganish borasida mahalliy olimlar tomonidan qator ahamiyatli ilmiy ishlar amalga oshirilgan. Jumladan, S. S. Gulyamov [7] iqtisodiy o'sish sifat omillarini baholash metodologiyasi hamda raqamli iqtisodiyotni joriy etishning amaliy masalalarini chuqur o'rgangan. Uning tadqiqotlarida rivojlangan mamlakatlarda raqamli iqtisodiyotning shakllanish tendensiyalari va sohaning asosiy rivojlanish yo'nalishlari keng tahlil qilinib, O'zbekiston sharoitida raqamli iqtisodiy platformalarni yaratish mexanizmlari ilmiy asoslangan. Muallif, shuningdek, raqamli iqtisodiyotning milliy iqtisodiyot rivojiga ta'sir etuvchi institutsional va texnologik omillarini ham ochib bergan.

M. Maxmudov [8] o'z tadqiqotlarida iqtisodiy o'sishning klassik, neoklassik va zamonaviy (endogen) modellarini qiyosiy tahlil qilib, ularning O'zbekiston sharoitida qo'llanilish imkoniyatlari va chegaralarini asoslab bergan. Muallif mamlakatdagi barqaror iqtisodiy o'sish dinamikasi, investitsiya samaradorligi va inson kapitali rivojining modellardagi o'rnini aniq yoritadi. Shu bilan birga, S. V. Chepel [9] raqamli muhitning rivoji, iste'molchi va ishlab chiqaruvchi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri axborot almashinuvini ta'minlovchi raqamli funksiyalar to'plami va raqamli platformalarning iqtisodiy jarayonlarga ta'siri yuzasidan muhim ilmiy xulosalar keltirgan.

U. A. Madrahimov [10] barqaror iqtisodiy o'sish va unga ta'sir etuvchi asosiy omillarni tadqiq etar ekan, O'zbekistonda uzoq muddatli barqaror o'sish drayverlarini aniqlab, ularning samarali faollashtirish mexanizmlarini ilmiy asoslagan. K. Y. Jabbarov [11] esa AKTdan foydalanish, innovatsiyalarni keng joriy etish va soliq siyosatini optimallashtirish barqaror iqtisodiy o'sishning muhim omili ekanini ta'kidlaydi. Uning fikricha, raqamlashuv milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishning asosiy ko'rinishiga aylanmoqda.

Mulaydinov F. [12] o'z tadqiqotlarida raqamli iqtisodiyot sohasidagi rivojlangan mamlakatlar tajribasini o'rganib, ularning qo'llash mexanizmlari, tarmoqning milliy iqtisodiyotdagi qo'shilgan qiymat va bandlikka ta'siri, shuningdek O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni shakllantirish va rivojlantirishning institutsional, texnologik va ijtimoiy omillarini tahlil qilgan. Muallif mamlakatda raqamli iqtisodiyotning istiqbolli rivojlanish yo'nalishlarini belgilashda xalqaro amaliyotni milliy sharoitga moslashtirish muhim ekanini alohida ta'kidlaydi.

Shundan kelib chiqib, mavzu bo'yicha mahalliy tadqiqotlar raqamli iqtisodiyotning iqtisodiy o'sish sifatiga ta'sirini turli yo'nalishlarda o'rgangan bo'lsa-da, sifatli o'sishning integral indeksi, raqamli omillarning tarkibiy ta'sirini o'lchash, sohaviy samaradorlikni baholash va raqamli transformatsiyani iqtisodiy modellarga implementatsiya qilish kabi qator masalalar hali to'liq yechimini topmagan. Bu esa ushbu yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlarni davom ettirishni dolzarb qilib qo'yadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida iqtisodiy jarayonlarni ilmiy jihatdan asoslangan tahlil qilish va ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash maqsadida qator klassik va zamonaviy metodlardan kompleks tarzda foydalanildi. Jumladan, induksiya va deduksiya usullari nazariy umumlasmalar chiqarish hamda empirik ma'lumotlarni tizimlashtirishda qo'llanildi. Statistik ma'lumotlarni guruhlash va tanlama kuzatuv usullari tadqiq etilayotgan ko'rsatkichlarning tarkibi va dinamikasini chuqurroq o'rganish imkonini berdi.

Korrelyatsion va regression tahlillar raqamli iqtisodiyot omillari bilan iqtisodiy o'sish sifati o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning darajasi va yo'nalishini empirik jihatdan baholashda asosiy instrument sifatida ishlatildi. Ilmiy abstraksiyalash uslubi murakkab iqtisodiy jarayonlarni soddalashtirilgan nazariy modellarga aylantirish, ularning ichki qonuniyatlarini aniqlash va konseptual asoslarini shakllantirishga xizmat qildi.

Shuningdek, iqtisodiy jarayonlarning kelgusi rivojlanish traektoriyalarini baholashda prognozlash usullari — xususan, ssenariyli prognoz, trend ekstrapolyatsiyasi va iqtisodiy-matematik modellardan foydalanildi. Ushbu metodlarning kompleks qo'llanishi tadqiqot natijalarining ishonchililigini oshirdi va iqtisodiy o'sish sifatini baholashda xolistik yondashuvni ta'minladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Iqtisodiy o'sish har qanday mamlakatning umumiy boyligini ko'paytirish, aholi farovonligini oshirish va qashshoqlik, oziq-ovqat tanqisligi hamda boshqa ijtimoiy muammolarni bartaraf etish imkoniyatlarini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois iqtisodiy o'sishning yuqori va barqaror darajasi dunyodagi aksariyat mamlakatlarda iqtisodiy siyosatning eng asosiy tarkibiy ko'rsatkichlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Mamlakatning iqtisodiy salohiyati, ijtimoiy barqarorligi va global raqobatbardoshligi ko'p jihatdan aynan iqtisodiy o'sishning mazmuni va sifati bilan belgilanadi.

Zamonaviy iqtisodchilarning katta qismi sifatli iqtisodiy o'sishni faqat resurs xarajatlarining ortishi bilan emas, balki ishlab chiqarish omillarining yanada murakkab va innovatsion xususiyatlarga ega bo'lishi bilan bog'laydi. Bunday o'sish resurslar hajmini ekstensiv ravishda ko'paytirish emas, balki ulardan foydalanish samaradorligini oshirish, ya'ni rentabellik va mahsuldorlikni kuchaytirish orqali amalga oshiriladi. Sifatli o'sish modeli texnologik yangilanish, innovatsiyalar joriy etilishi, mehnat unumdorligining oshishi, ishchilarning bilim va malaka darajasining ko'tarilishi kabi jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Bunday o'sish, avvalo, ilmiy-texnik taraqqiyotga tayanadi. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, resurslarni tejash, yangi qiymat yaratish hamda raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish imkonini beradi. Shuningdek, mehnat resurslari malakasining oshishi, ularning harakatchanligi, resurslarni samarali taqsimlash, boshqaruv tizimini takomillashtirish va mehnat intizomini yaxshilash kabi omillar ham iqtisodiy o'sish sifatini belgilaydi.

Uchinchi ming yillikda jahon hamjamiyati rivojlanishining ustuvor yo'nalishlari BMTning strategik ma'ruzalarida aniq belgilangan bo'lib, ularga qashshoqlikni kamaytirish, atrof-muhit sifatini yaxshilash, barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish kabi vazifalar kiradi. Mazkur maqsadlar sifatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashni taqozo etadi. Shu munosabat bilan iqtisodiy o'sishning faqat miqdoriy ko'rsatkichlarini emas, balki uning sifat jihatini baholash dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy o'sishning miqdori va sifati o'rtasidagi muvozanatni aniq belgilash barqaror rivojlanish modelini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Sifatli rivojlanishni baholashda barqaror rivojlanish ko'rsatkichlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Biroq ko'rsatkichlar sonining juda ko'pligi ulardan amalda foydalanishni murakkablashtirib qo'yadi. Ko'p sonli indikatorlarning mavjudligi davlat siyosatida ustuvor yo'nalishlarni belgilashni kundan-kunga qiyinlashtiradi, shuning uchun ko'rsatkichlarni ratsional saralash, ularning ierarxiyasini belgilash va amaliy ahamiyatini baholash talab etiladi. Bu muammo xalqaro miqyosda ham o'z yechimini topgan.

Xususan, 2001-yilda BMTning Barqaror rivojlanish bo'yicha komissiyasi indikatorlar sonini ikki baravarga qisqartirdi — avval 130 dan ortiq bo'lgan tizim 60 ga yaqin asosiy indikatorga tushirildi. Bu jarayon indikatorlarni yuritish va tahlil qilish samaradorligini oshirishga qaratilgan edi. Yevropa Ittifoqi esa atrof-muhit sifatini baholash uchun 11 ta asosiy indikatorni taklif qilgan. Ko'plab mamlakatlar shunday minimallashtirish amaliyotidan foydalanib, indikatorlar tizimini soddalashtirgan.

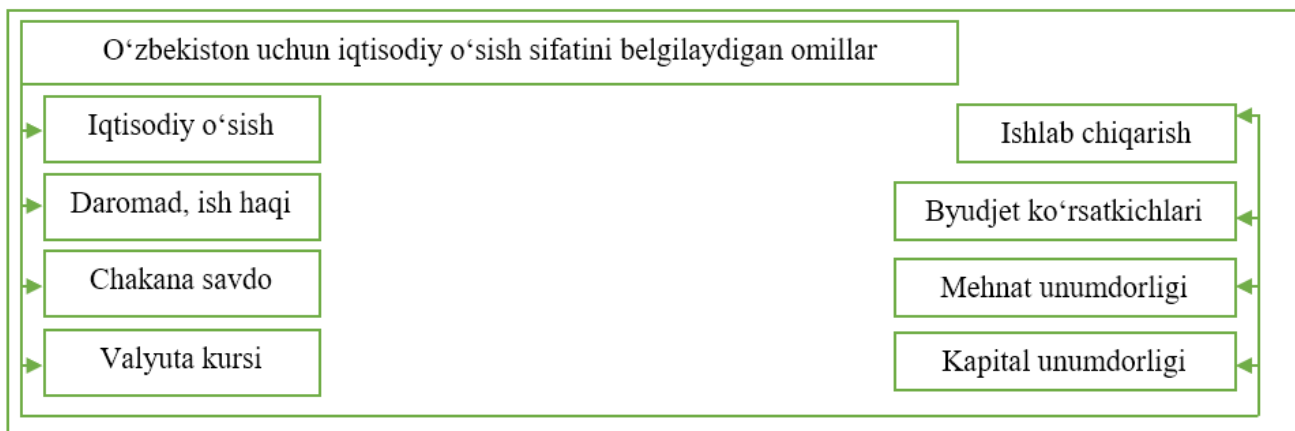
Masalan, AQShda 400 ta indikatoridan 40 ta eng muhim mezon saralab olingan; Buyuk Britaniyada jami 7 ta strategik ko'rsatkich asosiy indikator maqomiga ega; MDH Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun esa barqaror rivojlanishni baholashning 5 ta asosiy indikator tavsia etilgan. Ushbu misollar indikatorlar tizimini amaliy va boshqaruv nuqtayi nazaridan optimallashtirish muhimligini, ko'p sonli ko'rsatkichlar o'rniga strategik ahamiyatga ega kam sonli indikatorlardan foydalanish maqbuligini isbotlaydi.

Umuman olganda, O'zbekiston uchun iqtisodiy o'sish sifatiga baho berishga qaratilgan ilmiy-amaliy izlanishlarda ustuvor muammolar reytingi an'anaviy ravishda iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik yo'nalishlarga ajratiladi. Bu yondashuv barqaror rivojlanish konsepsiyasida keng qo'llaniladi va mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot darajasini kompleks baholashda muhim analitik vosita hisoblanadi. Biroq bizning tadqiqotimizda e'tibor iqtisodiy o'sishga xos muammolarga emas, balki iqtisodiy o'sishning sifatini belgilaydigan asosiy omillarni aniqlashga qaratilgan.

Shu munosabat bilan iqtisodiy o'sishni sifat jihatdan baholashda muammolarni guruhlashdan ko'ra, uni shakllantiradigan tarkibiy omillarni, ya'ni rivojlanish drayverlarini ko'rsatkichlar to'plami bilan aniqlash maqsadga muvofiq hisoblanadi. Tanlangan omillar iqtisodiy o'sishning qanday mazmunda kechayotganini, uning aholi farovonligi, innovatsion faollik, resurslardan samarali foydalanish va institutsional sifatga qay darajada ta'sir ko'rsatayotganini baholash imkonini yaratadi.

Iqtisodiy o'sish sifatini baholash bo'yicha ishlab chiqilgan mezonlar asosida O'zbekiston uchun tegishli ko'rsatkichlar to'plami shakllantirildi. Ushbu ko'rsatkichlar mamlakatdagi iqtisodiy o'sish modelining sifat omillarini aks ettiradi va rivojlanishning inson kapitalidan tortib texnologik yangilanishgacha bo'lgan asosiy jihatlarini qamrab oladi. Mos ravishda, shu asosda iqtisodiy o'sish sifatini belgilaydigan omillar tizimi 1-rasmda aks ettirilgan.

1-rasm. O'zbekiston uchun iqtisodiy o'sish sifatini belgilaydigan omillar¹

Iqtisodiy o'sish sifatiga oid omillar va ularni aks ettiruvchi ko'rsatkichlar to'plami vaqt o'tishi bilan, shuningdek joriy va kelgusi davr rivojlanish vazifalariga qarab o'zgarishi tabiiy holdir. Chunki iqtisodiy tizimning dinamikasi, texnologik o'zgarishlar, mehnat bozoridagi tendensiyalar va global bozor konyunkturasi iqtisodiy sifat mezonlarining doimiy yangilanib borishini taqozo etadi. Shu bois ishlab chiqilgan indikatorlar tizimidan faqat bir mamlakat emas, balki har qanday davlat o'zining iqtisodiy o'sish sifatini, atrof-muhitni boshqarish samaradorligini, aholi farovonligini va umuman barqaror rivojlanish darajasini baholash vositasi sifatida foydalanishi mumkin.

Iqtisodiy o'sish mezonlari obyektiv iqtisodiy kategoriya sifatida ishlab chiqarish munosabatlarining muhim shakllarini ifodalaydi. Uning o'ziga xos xususiyati shundaki, mezonlar iqtisodiy jarayonlarni ongli ravishda boshqarish, iqtisodiy siyosat strategiyasini shakllantirish hamda mamlakatning rejalashtirilgan va hisobot ko'rsatkichlari tizimini takomillashtirish uchun nazariy va amaliy asos vazifasini bajaradi. Boshqacha aytganda, iqtisodiy o'sish mezonlari davlatning iqtisodiy strategiyasini belgilashda, ustuvor rivojlanish yo'nalishlarini tanlashda va tarkibiy islohotlarni amalga oshirishda hal qiluvchi momentlardan biri sifatida ishlaydi.

Shu ma'noda, sifatli iqtisodiy o'sish mezonlarini ilmiy asosda belgilash va ularni amaliyotga tatbiq etish nafaqat iqtisodiy siyosat samaradorligini oshiradi, balki iqtisodiy rivojlanishning barqaror va ijtimoiy adolatli modelini shakllantirishga xizmat qiladi.

Barqaror va samarali iqtisodiy o'sishga erishish, avvalo uning sifat jihatlarini aniqlaydigan va baholaydigan mezonlarni ishlab chiqishni talab etadi. Sifatli iqtisodiy o'sish mezonlari ostida iqtisodiy o'sish natijalari bilan ijtimoiy ehtiyojlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni, shuningdek iqtisodiy o'sishning mamlakat taraqqiyot maqsadlariga qay darajada xizmat qilayotganini anglatamiz. Boshqacha qilib aytganda, iqtisodiy o'sishning sifat ko'rsatkichlari iqtisodiy dinamikaning mazmunini ochib beradi va uning aholi farovonligi, ijtimoiy barqarorlik, texnologiyalar rivoji hamda resurslarni tejankor foydalanish bilan uyg'unligini aks ettiradi.

Shu bilan birga, iqtisodiy o'sish samaradorligini baholashda uning moliyalashtirish manbalari qanday shakllanganini, o'sish qaysi resurslar hisobiga amalga oshirilganini va ushbu o'sishni ta'minlash xarajatlarning natijalar bilan qay darajada mutanosibligini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Chunki o'sishning yuqori sur'atlari ko'p hollarda ijtimoiy farovonlik, daromadlar barqarorligi va resurs tejankorligi bilan uyg'un bo'lmasligi mumkin. Shu sababli iqtisodiy o'sishni baholashda nafaqat uning natijalari, balki uning "qiymati" — ya'ni ushbu o'sishni ta'minlash uchun sarflangan iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik xarajatlar ham inobatga olinishi lozim.

Ushbu ikki yondashuv tabiatan turlicha bo'lib, ular o'rtasida muayyan qarama-qarshiliklar mavjud. Biroq ularni ustuvorliklarni to'g'ri belgilash orqali, ya'ni strategik maqsadlarga ko'ra optimal muvozanatni topish yo'li bilan bir-biriga uyg'unlashtirish mumkin. Bunday muvozanat iqtisodiy siyosatning samaradorligini oshiradi hamda iqtisodiy o'sishning barqaror va sifatli bo'lishini ta'minlaydi.

Biz mutanosib rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan iqtisodiyotning maksimal ko'lamini va uning sifat darajasi mezonlarini ko'rib chiqar ekanmiz, ularning har ikkisi mamlakatning resurs imkoniyatlari, tarkibiy o'zgarishlar

1 Muallif ishlanmasi

sur'ati va iqtisodiy dinamikaga ta'sir etuvchi omillar bilan chambarchas bog'liq ekanini ko'ramiz. Makroiqtisodiy tizimdagi tabiiy kechikishlar, resurslarning cheklanganligi va tarmoqlar o'rtasidagi muvozanat mamlakat rivojlanish modelining sifat jihatdan qanday shakllanishini belgilaydi. Shu sababli sifatli o'sish mezonlarini tanlashda nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlar, balki iqtisodiyotning ichki tuzilmasi va uning uzoq muddatli barqaror rivojlanishga moslashuv imkoniyatlari ham inobatga olinishi zarur.

Jahon iqtisodiy fanining so'nggi yillardagi rivoji makroiqtisodiy jarayonlarni tahlil qilish metodologiyasiga nisbatan tanqidiy munosabatning kuchayganini ko'rsatmoqda. Ayniqsa, an'anaviy makromodellarda keltirilgan talqinlar ko'p hollarda haqiqiy iqtisodiy jarayonlarni o'ziga xos soddalashtirilgan shaklda ifodalayotgani olimlar o'rtasida norozilik uyg'otmoqda. Bu esa makroiqtisodiy modellarga nisbatan yangi, ilmiy jihatdan chuqurroq va amaliyotga yaqin iqtisodiy yondashuvlar izlashni taqozo etmoqda. Bunday sharoitda ishlab chiqarish funksiyalarini qo'llash foydali usullardan biri sifatida tan olinmoqda.

Ishlab chiqarish funksiyalaridan foydalanishning afzalligi shundaki, ular makroiqtisodiy jarayonlarni ko'p omilli modellashtirish imkonini beradi, shu bilan birga ularning qurilishi qulay, iqtisodiy mantiqi ochiq va tushunarli bo'ladi. Ishlab chiqarish funksiyasi orqali iqtisodiy o'sish manbalari — kapital, mehnat, texnologiya va boshqaruv omillarining o'zaro ta'sirini o'lchash va tahlil qilish mumkin. Shuningdek, bunday modellar iqtisodiyotni optimallashtirish bo'yicha qator vazifalarni hal qilish, makroiqtisodiy siyosatda manevr qilish imkoniyatini yaratish va eng muhimi, mavjud statistik ma'lumotlar bilan ishlashda yuqori darajada amaliy samara berishi bilan ajralib turadi. Ushbu metodikaning kamchiligi esa tashqi omillarni tahlildan qisman chetda qoldirishidir.

Makroiqtisodiy siyosat strategiyasini ishlab chiqish nuqtayi nazaridan ishlab chiqarish funksiyalarini qayta ko'rib chiqish O'zbekistonning zamonaviy iqtisodiyoti uchun juda muhim bo'lgan qator masalalarni ilmiy asosda yoritish imkonini beradi. Birinchi navbatda, ishlab chiqarish omillarining umumiy daromadagi ulushi va ularning iqtisodiy o'sishga qo'shayotgan haqiqiy hissasini aniqlash masalasi turadi. Chunki daromadlarni taqsimlashda iqtisodiy adolat masalasi ilmiy jihatdan asoslangan xulosa va indikatorlarni talab qiladi.

Yana bir dolzarb masala — ishlab chiqarish omillari o'rnini bosish (substitution) jarayonining ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini o'rganishdir. Masalan, mehnat omillarining sifat jihatdan yaxshilanishi kapital omillarining samaradorligiga qanday ta'sir qiladi yoki texnologik yangilanish inson kapitali sifatini qay darajada jadallashtiradi — bunday savollar ishlab chiqarish funksiyalari tahlili orqali asosli tarzda o'rganilishi mumkin. Shuningdek, omillar sifatining o'zgarishi ishlab chiqarish funksiyalarining miqdoriy parametrlariga qanday ta'sir ko'rsatishi masalasi ham juda muhim va bugungi kunda O'zbekiston sharoitida alohida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Ushbu muammolarni hal etish mehnat va kapital o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni, shuningdek ilmiy-texnik taraqqiyotning rolini aniqlash imkonini beradi. Chunki mehnat va kapital har qanday iqtisodiyotda ishlab chiqarishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ishlab chiqarish funksiyasini makroiqtisodiy talqin qilish esa iqtisodiy jarayonlarning namoyon bo'lish shakllarini aks ettiruvchi turli miqdoriy munosabatlarni o'zaro taqqoslash imkoniyatini yaratadi. Bu usul orqali ishlab chiqarish omillari va ularning iqtisodiy natijalarga ta'siri ilmiy jihatdan aniq hamda tizimli baholanadi.

Biroq iqtisodiy o'sishni empirik jihatdan tahlil qilishda faqat neoklassik modellarga tayanib bo'lmaydi. Agar ishlab chiqarish funksiyasining asosiy sharti — miqyosga nisbatan doimiy qaytish (constant returns to scale) — real iqtisodiy holatga mos kelmasa, unda model koeffitsiyentlari bo'yicha olinadigan xulosalar ishonchli bo'lmasligi mumkin. Masalan, agar ishlab chiqarish funksiyasi miqyosga nisbatan ortib boradigan qaytishga ega bo'lsa (increasing returns to scale), neoklassik modellar orqali hisoblangan umumiy omil unumdorligi (TFP) sun'iy ravishda yuqori baholanadi. Bunday holda mamlakatlar o'rtasidagi o'sish sur'atlaridagi farqlar TFP bilan emas, balki omillar rentabelligi (returns to factors) darajasidagi tafovutlar bilan izohlanadi.

Umuman olganda, ishlab chiqilgan ekonometrik modellar natijalariga ko'ra, ssenariylarning katta qismi statsionar xususiyatga ega bo'lib, yalpi ichki mahsulot (YalM) deflyatori bundan mustasno ekani aniqlandi. YalM deflyatorini statsionar holatga keltirib bo'lmasligi inflyatsiya dinamikasining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq. Shu bilan birga, ushbu ko'rsatkichning ishonchligini tekshirish uchun kointegratsiya testidan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Agar inflyatsiya darajasi alohida holda statsionar bo'lmasa ham, YalM va YalM deflyatori orasida kointegratsiya mavjud bo'lsa, ssenariyning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlaydigan munosabatlar shakllanganini ko'rsatadi.

O'tkazilgan kointegratsiya testlari YalM qatorlari va YalM deflyatori o'rtasida uzoq muddatli bog'liqlik mavjudligini tasdiqladi. Shuning uchun modeldan olingan koeffitsiyentlar iqtisodiy mazmun jihatdan ishonchli deb baholanishi mumkin. Bu hisob-kitoblar o'sishni baholashda ishlab chiqarish omillarining dinamikasi va inflyatsiya ta'sirini to'g'ri hisobga olish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Iqtisodiy jarayonlarni to'laqonli tahlil qilish, tarmoqlar va sohalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklarni aniqlash, shuningdek makroiqtisodiy siyosatni ilmiy asosda rejalashtirish uchun qisqa va uzoq muddatli prognozlar tayyorlash imkonini beruvchi ssenariy modelini ishlab chiqish zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bunday modellar iqtisodiyotdagi o'zgarishlar traektoriyasini, ehtimoliy xatarlarni, resurslar taqsimotidagi o'zgarishlarni va tarkibiy dinamikani oldindan baholashga xizmat qiladi.

Ssenariy modelining qiymati shundaki, u iqtisodiy faoliyatning barcha sohalarini qamrab oladi, omillar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni aks ettiradi va strategik qaror qabul qilishda muqobil yo'nalishlarni solishtirish imkonini yaratadi. Ya'ni bunday modellar nafaqat mavjud vaziyatni tavsiflaydi, balki iqtisodiy siyosat uchun "alternativ rivojlanish yo'llari"ni ko'rsatib beradi.

Yuqorida keltirilgan ssenariy asosida aniqlangan iqtisodiy o'sish modellari esa ko'p omilli prognoz ko'rsatkichlarini hisoblash imkonini beradi. Bunda kapital unumdorligi, texnologiyalar rivoji, mehnat resurslari, inson kapitali sifatining oshishi, raqamli transformatsiya sur'ati kabi omillar modelga kiritilgan holda o'sishning ehtimoliy ssenariylari baholanadi. Har bir omilning o'zgarishi umumiy o'sishga qay darajada ta'sir qilayotganini hisoblash orqali optimal rivojlanish traektoriyasini aniqlash mumkin bo'ladi.

Shu tarzda ssenariy modellashtirish iqtisodiy o'sishning barqaror, tezkor va sifat jihatdan yuqori bo'lishini ta'minlash uchun strategik axborot manbai sifatida xizmat qiladi. Ushbu usullar O'zbekiston sharoitida ham makroiqtisodiy siyosatni ilmiy asoslash, tarmoqlar kesimida ustuvorliklarni belgilash va barqaror o'sish modelini shakllantirishda muhim metodologik ahamiyatga ega.

$$YIM = \frac{AFQ^{0.474} * IBS^{8.456} * KS^{1.05} * TRD^{0.067}}{AKI^{0.38635173} * e^{75.45}} \quad (1^*)$$

Asosiy kapitalga investitsiyalar - $AKI = -20487,8 + 10984,9 * t$;

Iqtisodiyot tarmoqlarida asosiy fondlar qiymati - $AFQ = -26665,4 + 47650,3 * t$;

Iqtisodiyotda bandlar soni - $IBS = 8167 + 241,4 * t$;

Korxona va tashkilotlar soni - $KS = 122,4 + 16,8 * t$;

Tabiiy resurlardan olingan daromad, YalMga nisbatan - $TBD = 21,6 + 0,5 * t$.

Aniqlangan ko'p omilli 1*-regressiya tenglamasi hamda unda ishtirok etgan omillarning vaqtga bog'liq dinamikasini ifodalovchi tenglamalar tizimidan foydalangan holda O'zbekiston Respublikasi yalpi ichki mahsulotining (YalM) $t = 22$ nuqta uchun prognoz qiymatlari hisoblanadi. Mazkur prognoz natijalari 1-jadvalda keltirilgan bo'lib, ular YalM o'sish traektoriyasining ehtimoliy o'zgarishini va asosiy makroiqtisodiy omillarning kelgusi davrdagi ta'sir kuchini baholash imkonini beradi.

Bu yondashuv ko'p omilli regressiya modeli orqali YalM o'zgarishini aniqlashga imkon berib, har bir omilning dinamikadagi ulushi, ta'sir yo'nalishi va prognoz davridagi rolini empirik aniqlash imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, vaqt funksiyalari asosida olingan prognoz qiymatlari iqtisodiy o'sishning uzoq muddatli yo'nalishlarini tahlil qilish va makroiqtisodiy siyosatni shakllantirishda muhim analitik ahamiyatga ega (1-jadval).

1-jadval. O'zbekiston Respublikasi yalpi ichki mahsulot hajmi o'zgarishining ko'p omilli prognozi²

Yillar	YalM, mlrd. so'm	Asosiy kapitalga investitsiyalar, mlrd. so'm	Asosiy fondlar qiymati (mlrd. so'm)	Iqtisodiyotda bandlar soni, ming	Korxona va tashkilotlar soni, ming dona	Tabiiy resurlardan olingan daromad, (YalMga nisbatan)%
2021	731045,2	221180	1021641,2	13477,8	492	32,6
2022	883371,3	232164,9	1069291,5	13719,2	508,8	33,1
2023	1063330	243149,8	1116941,8	13960,6	525,6	33,6
2024	1275233	254134,7	1164592,1	14202	542,4	34,1
2025	144175.40	265 119.6	1 212 242.4	14 443.4	559.2	34.6
2026	1622627.61	276 104.5	1 259 892.7	14 684.8	576.0	35.1
2027	1803879.82	287 089.4	1 307 543.0	14 926.2	592.8	35.6
2028	1985132.03	298 074.3	1 355 193.3	15 167.6	609.6	36.1
2029	2166384.24	309 059.2	1 402 843.6	15 409.0	626.4	36.6
2030	2347636.45	320 044.1	1 450 493.9	15 650.4	643.2	37.1

2 Manba: muallif hisob-kitoblari

Jadval ma'lumotlari O'zbekiston iqtisodiyotida 2021–2030-yillar davomida barqaror o'sish modelining shakllanayotganini ko'rsatadi. YalM hajmi 2021-yildagi 731 trln so'mdan 2030-yilda 2,34 trln so'mgacha o'sishi, o'rtacha yillik 10–12 foiz atrofidagi dinamik o'sish sur'atlarini ko'rsatadi. Bu o'sish tendensiyasi asosan investitsiya faolligining ortishi, asosiy kapital va asosiy fondlar qiymatining yilma-yil barqaror kengayishi bilan bog'liq. Asosiy kapitalga investitsiyalar 2021-yilda 221 trln so'mdan 2030-yilda 320 trln so'mgacha o'sgani iqtisodiyotda modernizatsiya jarayonlarining izchil davom etayotganini anglatadi. Asosiy fondlar qiymati esa 2021–2030-yillarda deyarli 40% ga o'sib, mamlakatda ishlab chiqarish quvvatlarining yangilanish sur'ati yuqoriligini namoyon qiladi.

Iqtisodiyotda bandlar soni ham yaxlit o'sish tendensiyasiga ega — 2021-yilda 13,48 mln kishidan 2030-yilda 15,65 mln kishigacha o'sishi mehnat bozorida qo'shimcha ish o'rinlari yaratilayotganini, iqtisodiy faol aholi ulushi ko'payib borayotganini va xizmatlar hamda sanoat tarmoqlaridagi kengayishni ko'rsatadi. Shu bilan birga, korxona va tashkilotlar sonining 492 mingdan 643 mingga ko'payishi tadbirkorlik sektoridagi diversifikatsiya va yangi kichik biznes subyektlari rivojlanishini tasdiqlaydi. Bunday o'sish xususiy sektorning iqtisodiyotdagi ulushi kengayayotgani va raqobatbardoshlik muhiti kuchayib borayotganidan dalolat beradi.

Tabiiy resurslardan olinadigan daromadning YalMga nisbatan ulushi 2021-yildagi 32,6% dan 2030-yilda 37,1% gacha oshishi esa tabiiy resurs sektori hali ham iqtisodiyotda yetakchi rol o'ynayotganini ko'rsatadi. Bir tomondan, bu resurslardan foydalanish samaradorligining oshganini anglatasa, ikkinchi tomondan, iqtisodiyotni xomashyo omillariga bo'lgan bog'liqlik saqlanib qolishi xavfini bildirishi mumkin. Shu sababli 2025–2030-yillardagi prognoz ko'rsatkichlari iqtisodiy o'sishni ta'minlashda tarkibiy diversifikatsiya, innovatsion kapitalga investitsiya va inson kapitaliga sarmoyalar ulushini oshirish zarurligini ko'rsatadi.

Iqtisodiyotning rivojlangan davlatlar bilan taqqoslaganda hali ham mo'tadil sur'atlarda o'sib borishi, erishilgan natijalar va dinamika ko'rsatkichlarining sezilarli yaxshilanishi mamlakat rivojlanish strategiyasida tamoman yangi maqsad va ustuvorliklarni belgilash imkonini yaratadi. Bu jarayon, eng avvalo, iqtisodiyotning asosiy tarkibiy xususiyatlari va sifat ko'rsatkichlarining yomonlashmasdan, aksincha modernizatsiya va texnologik yangilanish hisobiga yangi bosqichga ko'tarilayotganini anglatadi. Natijada nafaqat mahsulotlarning raqobatbardoshligi, balki kapitalning raqobatbardoshligi ham oshadi, bu esa sarmoyalar samaradorligining yuqoriligi va kapitalning tez yangilanib borishi bilan izohlanadi.

Tadqiqotdan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, hozirgi sharoitda iqtisodiyot barqaror va uzoq muddatli rivojlanish traektoriyasiga chiqishi uchun eng muhim omil mehnat va kapitalning raqobatbardoshligini oshirishdan iborat. Chunki aynan shular iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlari bo'lib, ularning samaradorligi oshgan sari jahon bozorlarida barqaror raqobatbardoshlikka erishish imkoniyati ortib boradi. Daromadlarning o'sishi, innovatsion mahsulotlarning ko'payishi va eksport salohiyatining kengayishi ana shu omillarning mustahkamlanishi bilan bevosita bog'liq.

Uzoq muddatli rivojlanish muammolarini hal qilishning asosiy va eng samarali vositasi — sarmoyadir. Investitsiyalar iqtisodiy o'sishni kuchaytiruvchi fundamental omil sifatida resurs cheklovlarini yumshatadi, tarkibiy disproportionalarni bartaraf qiladi, texnologik yangilanishni tezlashtiradi va iqtisodiyotning raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Faqat keng ko'lamli va maqsadli investitsiyalar orqali ishlab chiqarish tarmoqlarining modernizatsiyasi, resurs tejankor texnologiyalarni joriy etish va yuqori qiymat qo'shuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishga o'tish imkoni paydo bo'ladi.

Shu ma'noda, kapital quyilmalarining samarali boshqarilishi va investitsiya muhitining yaxshilanishi O'zbekiston iqtisodiyotining uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini amalga oshirish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu mamlakatning nafaqat ichki barqaror o'sishini, balki global iqtisodiy makonda o'z maqomini mustahkamlashini ham ta'minlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ssenariy tahlillari asosida investitsiyalar inflyatsiyaning manbai bo'lishi mumkin degan fikrlar ilgari surilishi tabiiy. Biroq so'nggi yillarda ko'plab iqtisodchilar ushbu munosabat bir qator parametrlar bilan cheklanishini ta'kidlamogda. Xususan, ilmiy tadqiqotlar investitsiyaning inflyatsiyaga ta'siri, asosan, qisqa muddatli davrda namoyon bo'lishini, uzoq muddatli istiqbolda esa investitsiyalarning iqtisodiyot uchun ijobiy qaytimi kuchliroq bo'lishini ko'rsatadi. Bunday xulosa sanoat ishlab chiqarish indeksi va iqtisodiyotdagi keng pul massasi o'rtasidagi farq minimallashtirilganda, investitsiyalar inflyatsiya bosimini oshirish emas, balki uni barqarorlashtirishga xizmat qilishini anglatadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, ekonometrik modellardan foydalangan holda amalga oshirilgan hisob-kitoblar investitsiyalarning inflyatsiyaga ta'siri qisqa davrda salbiy bo'lishi mumkin, ammo uzoq muddatda investitsiyalar iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi omilga aylanadi. Investitsiyalarning o'sishi mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, texnologik bazani kengaytiradi, raqobatbardoshlikni oshiradi va xususiy kapitalning faol jalb etilishiga zamin yaratadi. Bunday holat, odatda, pul massasi o'sishi bilan birga ichki bozorda

investitsiya jozibadorligi oshganda, xususi investorlar soni ko'payganda va moliyaviy resurslar samarali qayta taqsimlanganda yuzaga keladi.

Pul massasining o'sishi foydaning qayta taqsimlanishiga, bo'sh mablag'larni investitsiya kanallariga yo'naltirilishiga olib keladi. Shu orqali iste'mol tovarlari va xizmatlari bozorida talab bosimi nisbatan kamayib, inflyatsiyaning pul massasi o'sishiga nisbatan past darajada namoyon bo'lishi mumkin. Demak, investitsiyalarning sezilarli darajada — hatto 135 foizgacha oshishi iqtisodiy inqirozlar davrida ham makroiqtisodiy beqarorlikni kuchaytirmaydi, aksincha, iqtisodiyot barqarorligini ta'minlashda muhim omil sifatida namoyon bo'lishi mumkin.

Sarmoyalar o'sishining bunday ssenariylari O'zbekiston iqtisodiyotining barqarorligi va rivojlanish salohiyati bilan izohlanadi. Investitsiya faolligining oshishi to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar uchun ham jozibador muhit yaratadi, aholining iqtisodiy siyosatga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Uzoq muddatli davrda investitsiyalar ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi ish o'rinlari yaratish, yangi xizmat turlarining paydo bo'lishi va malakali mehnat bozorida talabning o'sishiga katta hissa qo'shadi.

Yakuniy xulosa qilib aytganda, zamonaviy ekonometrik tadqiqotlar investitsiyalarning ko'paytirilishi inflyatsiyaning asosiy drayveri emasligini, balki uzoq muddatli istiqbolda iqtisodiy o'sishning asosiy ustuniga aylanishini isbotlamoqda. Bu esa investitsiyalarni rag'batlantirish, investitsion muhitni yaxshilash va sarmoyalar samaradorligini oshirish bo'yicha davlat siyosati uchun muhim metodologik asosni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. W. Thomas et al. Quality of growth. The World Bank. "The World", Moscow 2001.
2. Й.Шумпетер. История экономического анализа. Том 3. перевод с английского под редакцией В.С.Автономова. «Экономическая школа», Санкт-Петербургский Государственный университет экономики и финансов. Высшая школа экономики. Санкт-Петербург. 2004 г. 687 с.
3. Veblen T. Christian Morals and the Competitive System // International Journal of Ethics. — 1910 (Vol. 38). — № 2. — P. 168-185
4. Кейнс Дж. М. «Общая теория занятости, процента и денег». -М.: «Гелиос АРВ», 2002. -352с.
5. Domar E. Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment //Econometrica. 1946. Vol. 14. P. 137—147.
6. Солоу Р. «Перспективы теории роста» -М.: «МЕ и МО», 1996. 8-изд.
7. Gulyamov S.S. Raqamli iqtisodiyot va uning asosiy rivojlanish yo'nalishlari. Davlat statistika qo'mitasining "O'zbekiston statistika axborotnomasi" ilmiy elektron jurnali. 2019 yil, 2-son
8. Maxmudov N.M. Iqtisodiy o'sish modellari va ulardan makroiqtisodiy tahlilda foydalanish yo'nalishlari. iqtisod va moliya / ekonomika i finansy 2016, 3. 5-b. <http://itm.uz/files/journals/iqtisod%26moliya/2016/3.pdf>
9. С.В. Чепель «Как повысить эффективность экономической политики: эмпирический анализ роли государственных институтов» // журнал «Вопросы экономики», №7, Москва 2009
10. U.A. Madrahimov. Iqtisodiy o'sish sifati omillarining ilmiy-uslubiy asoslari. Iqtisod va moliya / Ekonomika i finansy 2016, 7
11. K. Y. Jabbarov. "XXI asr: fan va ta'lim masalalari" ilmiy elektron jurnali. №3, 2018 yil.
12. Mulyadinov F. Raqamli iqtisodiyot yuksalishning eng qisqa yo'lidir Ta'lim tizimida Ijtimoiy-gumanitar fanlar Ilmiy-metodologik va ilmiy- uslubiy jurnal 2020 № noyabr – dekabr
13. <https://m.kun.uz/news/2019/11/13/ozbekistonni-ijtimoiy-iqtisodiy-kompleks-rivojlantirish-konsepsiyasi-loyihasi-qaytadan-elon-qilindi>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 12

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>